

Yayın Geliş Tarihi: 04.09.2012
Yayına Kabul Tarihi: 24.01.2013
Online Yayın Tarihi: 03.10.2013

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 15, Sayı: 2, Yıl: 2013, Sayfa: 187-208
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

ORTAÇAĞ AVRUPASI'NIN İKTİSAT TARİHİNDE FAİZ YASAĞININ KÖKENLERİ

Kürşat Haldun AKALIN*

Öz

Ortaçağ filozofları tefeciliğe çok açık ve kesin bir tanımlama getirmişlerdir: anaparayı veya borçlanılan tutarı aşan her fazladan ödeme faizdir. Tüm Skolâstik yazarlar, tefeciliğin bir günah ve suç olduğu, yalnızca kilise hukuku tarafından değil bununla birlikte pek çok ülkede yürürlüğe konulan dünyevi yasalar tarafından da cezalandırılması gerektiği görüşünde fikir birliğine varmışlardı. Köktenci inanca dayanan temel Skolâstik tez, tüm biçimlerdeki insan etkinliğinin en sonunda mutlaka doğal hukuka göre yargılanması gerektiği düşüncesini içermekteydi. Tefecilik, adil olmadığı için kabul edilemezdi. Aristocu önermenin ikinci dereceden de olsa bir önemi vardı. On beşinci asırda reddedilmiş olsa dahi, bundan dolayı Skolâstik konumu asla yok olmamıştı. Aquinas, tefecilik hırsızlıktır ve adalete de aykırıdır diyerek, Aristocu görüşü açıkça ifade etmişti.

Anahtar Kelimeler: Tefecilik, Faiz, Adil Fiyat, Ortaçağ İktisat Düşüncesi.

THE ROOTS OF THE USURY PROHIBITION IN THE MEDIEVAL ECONOMIC HISTORY OF EUROPE

Abstract

The scholastic definition of usury was very clearly, whatever exceeds the principal or the sum loaned is usury. All scholastic writers agreed that usury was both a sin and a crime, punishable not only by canon law but also by the secular law of many countries. The basic scholastic thesis rested on a fundamental belief that ultimately all forms of human activity must be judged by natural law. Usury was not acceptable because it was unjust. The Aristotelian argument was subsidiary and when it was rejected in the fifteenth century the scholastic position was not thereby undermined. Aquinas clearly states Aristotelian view that usury was theft and contrary to justice.

Keywords: Usury, Interest, Just Price, Medieval Economic Thought.

GİRİŞ

Ortaçağ kilise hukukçuları, zamanın borçlanmalarını yakından irdelemiş; borç verenlerin zengin ve borçlananların ise fakir oldukları sonucuna varmışlardır.

---

* Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, haldunakalin@oku.edu.tr

Böylece, eğer alış verişlerdeki bu fazlalıktan kaynaklanan faize izin vermiş olsalar; zenginler, fakirlerin bütün mallarını veya amellerini sahiplenirler, fakirlerin zararına haksızca mal kazanmış olurlardı. Tartıyla satılan bir malın, veresiye veya sonradan ödenmek koşuluyla, o andaki adi fiyatına göre belirlenmiş bedelinin üzerinde bir değerle satılması, tefeciliğin kaynağını oluşturmaktadır. Faiz, para alış verişinde bir fazlalığı ifade ederken; tefecilik, mal alış verişindeki fazladan ödemededen kaynaklanır. Bu nedenle, Ortaçağın kilise hukukçularına göre, tefecilik, borç alınan para nasıl olsa mal alımında kullanılacağı için faizciliği de kapsamı nedeniyle, faizcilikten çok daha geniş bir anlamı ifade eder. Alış veriş sırasında yapılan pazarlıkta, fiyatın altında alınması hoş görülmüşken; veresiye satış dolayısıyla fiyatının üzerinde satılması doğrudan tefecilik sayılarak yasaklanmıştır. Paranın tamamı veya bir kısmı sonradan verilecek diye, adil fiyatın üzerinden bedel belirlemek veya kırk yumurta yerine kırk beş yumurta borcun var demek, tefeciliktir. Bu nedenle, altın ile altının, gümüş ile gümüşün, arpa ile arpanın, tuz ile tuzun birbirine eşit ve peşin olarak satılması şart koşulmuş; veresiye satış dolayısıyla alınan miktarın fazlasının borçlanması, adil fiyat üzerinden belirlenen tutarının fazlasının ödettirilmesi, tefecilik olarak görülmüştür.

Ortaçağ zihniyetinde, insanlar arasındaki ilişkilerde adalet, haram, haksızlık, günah gibi kavramlar ve yorumlar; tamamıyla, kişinin özel mülkiyet hakkı üzerine kurulmuştur. Bir kimsenin malının bedeli ödenmeksizin alınması, mülkünden de kira ödemesinde bulunmaksızın yararlanılması; adalete aykırı, haram ve günah olarak görüldüğü gibi; adil fiyatı aşan istemde bulunulması, borç alış verişinde faiz talep edilmesi, hep aynı anlayış temelinde günah olarak nitelendirilmiştir. Çünkü her borç alış verişi, gerçekte, mal alış verişinden başka bir anlamı taşımamaktadır. Aquinas, araştırmasındaki borç para alış verişindeki temel prensip olarak, adil fiyat üzerine kurulan mal satışındaki eşitlik anlayışını, şu ifadesiyle açık ve seçik olarak ifade etmektedir: para, ödünç olarak verilen toplam miktardan daha fazlasına kesin olarak satılamaz; bu nedenle, geri ödenilmesi gereken tutar da, alındığının fazlası olamaz. Para, değer evrensel ölçüsü haline geldiğine ve bütün alış verişlerde de değere eşit fiyatlar üzerinden kullanıldığına göre; adil fiyat, borçlanmada da alınan aynı miktar paranın geri ödenmiş olmasını gerektirmektedir. Paranın borçlanması sırasında, verilen miktarın çok az dahi olsa fazladan bir tutarının talep edilmiş olması; tüketilerek yok edilen mala eşit kılınmış paranın, hiç de olanaklı olmadığı halde, bu malın kullanılmasından ayrı olarak düşünülmesine yol açarak, zarara uğratılması demektir. Aquinas, hiç bir şekilde, sahip olunan veya borç alınan paranın, mal değişimi veya tüketimi döngüsünden çekip alınarak, başka maksatlar için kullanılabileceğini, söz gelişi sermaye olarak kullanmak veya ziynet eşyası olarak bedende taşınabileceğini, dikkate almamıştır.

Parayla ilgili olarak vermiş olduğu örnekte, harcayıp karşılığında mal almak için bavula doldurulan bir para düşünmüş, borç alıp vermelerin de aynı koşul içinde gerçekleştiği tasarlanmıştır. Böyle bir durumda, borçlanma, elbette para alıp verme gibi olmamakta, kiralama sözleşmesi gibi değerlendirilmektedir. Bundan dolayı da, adil fiyat içinde, elde tutulan paranın derhal kullanılması

sorumluluğunu kişiye yüklemektedir. Borçlanılan paranın elde tutulması, mal alışverişinde kullanılmadan elde tutularak bekletilmesi, Ortaçağ zihniyetine pek uygun olmayan ve asla dikkate alınmamış olan bir davranıştır. Çünkü para, tüketilerek yok edilecek malları almak veya belirli bir süre içinde kullanılacak mülkleri kiralamak için talep edilmektedir. Ürünü satmak için borç talebinde bulunulması veya alınan borçla iş kurulmasını, kesinlikle dikkate almamaktadır. Tüketim için alınan borç, hiç bekletilmeksizin, gereksinimi duyulan malın satın alınmasında kullanılmalıdır. Olmayan bir mal için ödeme isteminde bulunulması, değiş-tokuşla ilgili adaletin ilk prensiplerine aykırı davranılması demektir. Aquinas, aynı araştırmasının bir başka kısmında ise, şunları söylemektedir.

“Kişinin vermiş olduğu borç, almak istediği malın değerine eşit olduğundan; yeniden ödemesi gereken tutar da, tükettiği ürünün fiyatına eşit olmalıdır, daha fazlasını kesinlikle ödememelidir. Böylece, adalette eşitlik gereğince, bir kimse borç aldığı kadar ki parayı geri ödemiş olmakla, bu paraya eş değerde olan bir mülkten yararlanma hakkını kullanmış olmakla, adalete uygun davranılmış bulunmaktadır. Ancak, fiyata göre belirlenmiş miktardan daha fazlasını zorbalıkla almaya yönelirse, vermediği şeyi istemiş ve cebren ele geçirmiş olacağı için, haksızlık yapmış olmaktadır” (Cleary, 1914: 120-121).

Ortaçağ zihniyeti, veresiye satış nedeniyle fazladan borçlanılmasını tefeciliğin kaynağı olarak gördüğü gibi, bunun parasal bir ifadesi olan nakit ödemelerdeki her fazlalığı da faizcilik olarak yorumlayarak yasak getirmiştir. Ancak, Ortaçağ zihniyetinin dayandığı, paranın yalnızca mal satın alarak ihtiyacının giderilmesi için fakirler tarafından borç olarak alındığı bu dönem, kapanmıştır. Para, zenginler tarafından, iş yapmak ve daha fazla kazanmak gayesiyle de talep edilmektedir. Parayla iş kuran veya işini genişleten zenginlerin, parayı sermayeye dönüştürmelerinin sonucunda; hem para üretken ve değerli bir hale gelmiş, hem de yüksek kazançların edinilmesini sağlamıştır. Artık, para, değersizdir ve değer yaratmamaktadır, değişimin basit bir aracıdır, ürünün değerine eşit fiyatla alınıp satılmasına aracılık etmektedir gibi yorumlar, geçmişte kalmış, geçersiz kılınmıştır. Borç para veren kimse, bunu işinde kullanan girişimcinin kazancının artmasına neden olduğu gibi; kendisi de, aynı parayı geri alması halinde, muhtemel bir kazançtan da yoksun kalmaktadır. Parayı borç vermekle, sıkıntılara katlanmakta, daha çok kazançlara yol açmaktadır; ancak bu sıkıntının karşılığını görememektedir.

Faiz yasağı, Ortaçağla ilgilenen bütün düşünürlerin ve tarihçilerin ilgi odağı haline gelmiş, özellikle de kilisenin ekonomik sorunlara yönelik tutumunun irdelenmesinde daima ilk başta ele alınan konular arasında yer almıştır. Faiz yasağının, Ortaçağların içinde bulunduğu sosyo-ekonomik bulgulara ne kadar uygun olduğu, bu dönemdeki sanayi teşebbüsünün genişlemesini ve ticari etkinliklerin yayılmasını ne ölçüde engellediği, bunca önemine ve sıkı denetimine rağmen gerçek yaşam içinden faizciliği ne kadar sona erdirmiş bulunduğu gibi konular, bu araştırmanın pek dikkate almadığı ayrıntıları ifade etmektedir.

Öncelikle dikkat çekilecek konular arasında, faiz yasağının yalnızca Ortaçağın Katolik kilisesine özgü bir uygulama olmadığını, bu dönemden önce de pek çok diğer dinler ve yasal sistemleri tarafından faizin önlenmek istendiğini, belirtmek gerekir. Yunanlı ve Romalı düşünürler ile İsraililer, faizle yakından ilgilenmiştir. Skolâstik öğretinin faiz konusuyla yakından ilgilenmesine gelinceye kadar, yasaklamalarla ilgili diğer pek çok uygulamaları gerçekleştirildiğinden, bunlar hakkında, kısa özet şeklinde de olsa, bilgi vermek gerekmektedir.

YUNAN VE ROMA'DA TEFEÇİLİK

Eski Yunan yasaları içinde, faizi açıktan açığa yasaklayan bir yasağa rastlanılmamaktadır. Solon'un yasalarında, pek çok yönden fakir borçluların kurtarılmasıyla ilgili önlemlere rastlanılsa dahi, faiz almayı yasaklayan veya alınması gereken faiz oranını doğrudan belirleyip fazlasını yasa ve ahlak dışı ilan eden bir ifadeye rastlanılmamaktadır.

“Roma'da On iki Çizelgeli sabit kılınmış maksimum faiz oranı, muhtemelen yüzde on ya da on iki olarak yasayla belirlenmiş olmasına rağmen; unciarum foenus ifadesindeki kuşkulu anlamından dolayı bu oran kesin bir şekilde alışverişlere uygulanabilmiş değildir. Yasal faiz oranları M.Ö. 347 yılına gelinceye kadar kademeli olarak indirilmeye başlanmış, en yüksek faiz oranı olarak yüzde beş şeklinde sabit kılınmıştır. M.Ö. 342 yılına gelindiğinde ise, Genucian Yasaları tarafından bütünüyle yasaklama yoluna gidilmiş olsa da, faiz uygulamaları tamamıyla ortadan kaldırılamamış, kaçamaklı yollara çok kolay girilerek faizi gizlemek olanaklı olduğundan, uygulamada bu yasalar, işlenmemiş, boş ve hükümsüz maddeler olarak kalmıştır. Böylece, yasanın faizi tümüyle ortadan kaldırmış olması nedeniyle borç alanların baskısı da beklenen sonucu göstermiş, maksimum faiz oranı olarak yıllık yüzde on iki düzeyini taraflara kabul ettirmiştir” (Langholm, 1984:22).

Yıllık yüzde 12 olarak belirlenen bu maksimum oran, Justinian dönemine gelinceye kadar uygulamada geçerli olmuştur. Hıristiyan öğretisinin baskısı altında kalmış olan Justinian bundan dolayı da faizi zararlı ve ahlak dışı olarak gören bir bakış açısına sahip olmuş; denizcilikle ilgili işlerde yıllık yüzde 12 olarak sabit kılınmasına, iş yerinde kullanılmaksızın sıradan insanlara verilen paralarda yüzde 6 olarak kalmasına, ticari sahada kullanılan paralarda ise en yüksek olarak yıllık 14 şeklinde belirlenmesine, hükmetmiştir (Cleary, 1914: 16).

Gerek Yunan ve gerekse Roma hukukunda faiz karşılığı borç, belli sınırlar içinde kalmak kaydıyla uygun görülmesi veya alınıp verilmesi hoş görülmüştür. Bu dönemler boyunca, Hıristiyanlar tarafından tövbesizler olarak nitelendirilen ünlü filozoflar da, faize karşı çıkmalarına rağmen, gerçek hayattan sökülüp atılamayacağına kanaat getirmişlerdir.

“Yasal sınırları içinde düzenlenmiş dahi olsa, böylelikle meşrulaşmış olan faize karşı çıktıklarını açıkça bildirmekten çekinmemişlerdir. Plato, borç veren zengin zümrenin, borç alan fakir kesimler üzerinde üstünlük kurduğu

için, faize karşı çıkmış; borçlunun anaparanın yanında bir de faiz ödemek zorunda kalışını, ödemediği faiz taksitiyle birlikte anaparanın da arttırılmasını doğru bulmamıştır. Tefeciliğin bir meslek halini alarak, harislikle ve cimrilikle, insanların onurunu kırıp küçük düşürmekle paranın para kazandığını vurgulayarak, itirazına devam etmiştir” (Noonan, 1957: 72).

Tefeciliği hiç de belirsiz olmayan bir kesinlikte uygun bulmadığını belirtmiş olmasına rağmen, Plato, bu karşı çıkışını düşünsel bir temel üzerinde geliştirmemiş, tefeciliğin doğasında adaletsizliğin ve insafsızlığın bulunduğunu belirterek, kınamasını, daha çok rahatsızlık verici etkileri üzerinde odaklaştırmıştır. Aristo da, para kazanmanın en insafsız ve en gayretsiz bir yolu olduğu için tefeciliğe karşı çıkmış; ticareti meşru gördüğü halde, paradan paranın kazanılması olarak gördüğü tefeciliği açıkça kınamıştır. Ticaretin meşruiyetiyle ilgili tartışmalarda, ucuza satın alıp daha sonra çok daha pahalıya satmayı bile tamahkârlık günahı olarak gören, ancak belli güdülerin var olması halinde alış ile satış fiyatı arasındaki bu çok az da olsa farklılığı adil bulan bir anlayışa sahip bulunan filozoflar; paradan para kazanmayı ifade eden tefeciliği, tamahkârlığın ve harisliğin, insafsızlığın ve hasisliğin en aşırı şekli olarak değerlendirmektedirler. Aristo, “Politika” isimli eserinde, tefecilikle ilgili olarak şunları yazmıştır:

“Ayakkabı asıl değiş-tokuş amacıyla yapılmaz. Bazı yerlerde bir şey bol bol bulunur da başka yerlerde yeterince olmaz. Yalnızca tarafların gereksinimlerini karşılayacak kadar değiş-tokuş yapılması zorunludur. Eşya değiş-tokuşu, topluluğun ilk biçimi olan ailede yoktu. Ayrı ayrı mallar için duyulan karşılıklı gereksinme, bu değiş-tokuşların esas temeliydi. Bu çeşit değiş-tokuş, doğaya aykırı değildir ve bir para kazanma biçimi de değildir, baştaki amacının dışına çıkmaz. Yine de para kazanma ondan doğmuştur. Para bir kez bulununca gelişme hızlı oldu ve malların zorunlu değiş-tokuşu olarak başlayan bu süreç; ticaret, yani para kazanmanın öteki çeşidi haline geldi. Paranın da uzlaşma dayanan öteki kullanımlarının yanı sıra, doğadan kök almadığı için yapay bir iğretlilik olduğu düşünülmektedir. Çünkü bir para sistemini kullananlar, onu değiştirmeye karar verirlerse basılı paraların bir değeri kalmaz ve artık yaşamın gereksinimlerini sağlamaya yaramaz. O zaman bol parası olan bir adamın yeterince yiyecek bulamadığı birçok durumlar görülecektir. Bolluğu bile sizin açlıktan ölmemenizi sağlayamayan servet, ne gülünç bir zenginliktir ama! Bu, Midas hakkında anlatılan öyküye benzer: Hani dualarının uygunsuz açgözlülüğünden ötürü, önüne konan her şey altına dönüyormuş. Biz, serveti ve para kazanmayı ayrı ayrı tanımlamaya çalışıyoruz. Çünkü bunlar ayrı ayrı şeylerdir. Bir yanda doğaya uygun olarak, ev yönetimine giren ve üretken olan gerçek servet vardır; öte yanda da, doğada yeri bulunmayan ticarete giren ve tam anlamıyla mal üretici olmayan para kazanma. Tahıl yetiştirmeye ve hayvancılığa dayanan her türlü para kazanma biçiminin, tüm insanlar için doğaya uygun olduğu sonucuna varıyoruz. Öyleyse, para kazanma iki çeşittir: Biri zorunlu ve kabul edilecek niteliktedir; öteki, ticari olanı, değiş-tokuşa dayanır ve buna haklı olarak kınamayla bakılabilir, çünkü doğadan değil insanların birbirleriyle alış verişlerinden çıkmaktadır. Faizcilikten de pek çok nefret edilir ve bu nefret tamamıyla haklıdır; çünkü faiz, paranın adına var olduğu şeyin bir ürünü

değil, paranın kendisinden çıkan bir kazançtır. Para bir değiş-tokuş aracı olması için düşünülmüştür, faiz ise paranın kendisindeki bir artışı gösterir. Faizden, bir tahıl ürünü ya da hayvan yavrusuymuş gibi kazanç diye söz ediyoruz; çünkü her canlı benzerini doğurur, faiz de paradan doğan paradır. Dolayısıyla, bütün servet edinme yolları arasında, doğaya en aykırı olanı budur” (Aristo, 2002: 20, 21–24).

Eski Yunanistan’da olduğu gibi Roma’da da filozoflar ve ahlakçılar, tefecilik uygulamasını en şiddetli bir şekilde kınamışlar, insanın doğasına aykırı bulmuşlardı.

“Cicero, tefeciliği, insanlığın baş düşmanı olarak kınamıştır. Cato, tefeciliği, bir kimsenin bir başkasını haksız yere öldürmesinde olduğu gibi, doğru yoldan ayrılarak sapıtması şeklinde görmüştür. Seneca’nın kınaması, Ortaçağların eğilimi açısından önemli görülmektedir, çünkü tefecilik zamanın satılması olduğu için zararlıdır. Plutarch, zamanın satılması ve paranın doğurganlığı düşüncelerini daha da geliştirmiştir, döneminin bütün borç para işlemlerini haksız ve insafsız bularak bütünüyle kınamıştır. Filozofların, tefeciliği yasadışı olarak kınadığı görüşleri, gerçekte, zamanının insanların duygularını yansıtmaktadır” (Langholm, 1984: 81).

ESKİ AHİT’TE TE FECİLİK

Tefecilik konusu, antik paganlık öğretisinde ve uygulamasında çok fazla dikkat çeken bir sorun olmuştur. Tefecilik, Eski Ahit’te aynı derecede önemli bir konu haline gelmiştir. Eski Ahit’in ilk olarak çıkış kısmında tefecilikle ilgili yasaklara rastlanılmaktadır. “Eğer kavmime, yanında olan bir fakire, ödünç para verirsen; ona murabahacı olmayacaksın; onun üzerine faiz koymayacaksın. Eğer komşunun abasını rehin olarak almışsan, güneş batmadan önce ona geri vereceksin.” (KMSŞ, 2004: 76). Yine Eski Ahit’in Levililer kısmında şu ifadelerle rastlanmaktadır;

“Eğer kardeşin fakir düşerse, senin yanında garip ve misafir gibi yaşayacak; ondan faiz ve kar alma, Tanrı’dan kork ta ki kardeşin senin yanında yaşayabilsin; ona gümüşünü faizle vermeyeceksin, zahireni ona karla vermeyeceksin; kardeşin senin yanında fakir düşer ve kendisini sana satarsa, onu köle gibi çalıştırmayacaksın” (Kutsal Kitap, 2004: 84).

Eski Ahit’in Tesniye kısmında, faiz yasağı, çok daha kapsamlı olarak ve kesin bir şekilde bildirilmektedir. ‘Para faizi olsun, zahire faizi olsun, yahut ödünç verilen her şeyin faizi olsun, faizle kardeşine ödünç vermeyeceksin. Yabancıya faizle ödünç verebilirsin, fakat kardeşine faizle ödünç vermeyeceksin.’ (Kutsal Kitap 2004: 42). Eski Ahit’teki bu iki metin dikkatlice okunacak olunursa, fakirlere faiz karşılığında borç verme dışında, her hangi bir şekilde tefecilik yasağı getirilmiş değildir.

“Fakirlerden faiz alınmasını dikkate almayacak olursak, zengin bir kimseye ya da aldığı parayı işinde kullanarak zenginleşen kişiye verilen borçlarda faiz alınmasını yasaklayan bir emrin olmadığı, bu gibi

kimselerin aldığı borçlarla kazanç getiren işlerini arttırmış olması nedeniyle, bunlardan faiz alınmasına izin verildiği sonucuna ulaşabiliriz” (Noonan, 1957: 118).

Sonuncu metinde ise, faiz yasağı, bir kimsenin kardeşine verdiği borç için saklı tutulmuştur. ‘*Kardeşine, faizle ödünç vermeyeceksin*’ ifadesi, Hıristiyanların evrensel kardeşliği prensibini benimseyen Ortaçağ Katolikliği için, çok büyük bir öneme sahip olmuştur. Hıristiyan öğretisi üzerinde çok büyük etkisi bulunan Eski Ahit’de bildirilen emirlerin temelini oluşturan düşünceleri irdelemek, Ortaçağ Katolikliğinin ekonomik hayat üzerindeki baskısının daha doğru değerlendirilmesini sağlayacaktır.

“Kanun koyucu, burada, tamamıyla ekonomik düşüncelerin üzerinde durmuştur. Yabancılardan faiz alınmasına izin verilmesi, Maimonides gibi daha sonraki yazarlar tarafından bir emir olarak düşünülmüş olmasına rağmen; yasa koyucunun, ekonomik ilkeler tarafından yönlendirilmiş olduğu düşüncesi gayet açıktır” (Cleary, 1914: 32).

Tefeciliğin, haksızlık ve adaletsizlik olduğu düşüncesine, Maimonides’in yasa düzenlemesinde rastlanması, son derece güçtür. Yabancılardan alınan faizde ılımlı bir yüzde belirlemeyi haksızlık olarak görenler, yok değildir. Musevilerin kendi aralarındaki faiz alış verişini haksız olarak görmesiyle başlayan, faizin evrensel olarak yasaklanması süreci; İsrail ile diğer uluslar arasında faize izin verilmiş olması, aykırı bir hipotez olarak değerlendirilmiştir (Noonan, 1957: 121). Modern Musevi düşüncesini geliştiren araştırmacılar, yabancılardan faiz alınmasına izin verildiği halde kendi aralarında faizin yasaklanması görüşünü irdelerken; dinin özünde esas itibarıyla faizin haksız ve adaletsiz olarak öngörülmüş olmasına karşın, diğer uluslardan gelen kimselerden faiz alınmasına izin verilmiş olmasını, bir karşılık ödeme ilkesi gereği, haklı bulmuşlardır. Başka bir deyişle, Museviler, kendilerinden zor kullanarak servetlerini ve iyeliklerini alma hakkını kendinde gören istilacı uluslardan, verdiklerini veya kaybettiklerini faiz yoluyla böylelikle geri almayı yerinde bulmuşlardır. Eski Ahit’in yazarları tarafından, sonradan tefeciliğin en dehşetli günahlar arasında yer almış olması, böylece açıklanabilir:

“Faizle para veren ve aşırı kâr alan bir oğlun babası olursa, o oğlu yaşar mı? O yaşamayacaktır, elbette ölecektir. Faiz almaz ve aşırı kâr gütmemezse, hükümlerimi yapar; kanunlarımda yürürse, babasının fesadı yüzünden o ölmez. Ey anam, bütün dünya kavga adamı ve çekişme adamı olmak için beni doğurmuşsun, vay başıma! Ben faizle para vermedim ve bana faizle para vermediler; fakat herkes bana lanet ediyor. Sevgime karşılık bana hasım oldular; bütün malını murabahacı tuzağıma düşürsün ve emeğini yabancılar yağma etsin. Doğrularda karanlıkta ışık doğar, acıyan ve ödünç veren adam iyidir, o dağıttı fakirlere verdi, salahı ebediyen durur. Faiz ve kâr ile malımı arttıran adam, onu yoksullara acıyan için biriktirir. Bir adam ki, salih olur, hak olanı ve doğru olanı yapar, faizle para vermez ve aşırı kârı almaz, elini kötülükten alı kor” (Kutsal Kitap, 2004: 174, 176).

Eski Ahit'te İsrailinin bir başka İsrailiden faiz alması hemen her yerde ve her zaman gerçekleşmesine rağmen; İsrailinin, diğer uluslardan gelen birinden faiz almasına izin verilmiştir. Üstelik faiz alınması halinde, zorla kabul ettirilen yükümlülüklerin doğasına karar vermek ile kişiden beklenen erdemler arasında uyumun sağlanması olanaksızdır (Noonan, 1957: 126). Faiz yasağı, evrensel bir yükümlülüğün olduğunu daha başlangıçta varsaymış ve doğrulamıştır. Merhametli olunacaktır ve adil davranılacaktır. Kendi başına düşünüldüğünde bu gibi emirlerin ebedi ve ezeli bir geçerliliğe sahip olarak tasarlanmış olduğunu düşünmek olanaksızdır.

HRİSTİYANLIĞIN İLK ON İKİ ASRINDA FAİZCİLİK

Olasılıklar içinde, en fazla geçerli gibi görünen bir görüş olarak, bu gibi emirlerin, zamanın koşullarına en uygun gelen ve daha çok ekonomik özellik taşıyan düzenlemeler olduğuna, hiç kuşku yoktur. Bu gibi olumlu denebilecek düzenlemelerin, doğal hukuktan yükselmiş bir yükümlülük içinde zaten var olduğuna karar vermek, sorunun diğer boyutlarını oluşturmaktadır. Eski Ahit'den Yeni Ahit'e gelinceye kadar geçen süre içinde, faiz yasağı İsrail ulusunun içinde kalmış; ulus kimliğini aşmış görünen Yeni Ahit'de ise, konuyla ilgili bütün yorumlama, özellikle, *'düşmanlarınızı sevin, sizden nefret edenlere iyilik edin; abanı alana gömleğini de esirgeme, senden her isteyene ver, eşyanı alandan geri isteme; insanların size ne yapmalarını istiyorsanız, siz de onlara öyle yapın; düşmanlarınızı sevin, onlara iyilik edin, hiç ümit taşımaksızın ödünç verin'* (Kutsal Kitap, 2004: 181) gibi ifadeler bir dayanak oluşturmuştur. Faiz konusuyla doğrudan doğruya ilgilenmiş olan Yeni Ahitteki neredeyse tek ifadeye *'eğer kendilerinden almayı ümit ettiğiniz kimselere ödünç verirseniz, ne mükâfatınız olur; günahkârlar bile günahkârlara karşılığını almak üzere ödünç verirler, fakat düşmanlarınızı sevin onlara iyilik edin ve hiç ümitsiz olmayarak ödünç verin'* (Kutsal Kitap, 2004: 64-65), kısmında rastlanılmaktadır. Her iki ifade birlikte okunacak ve ayrıntılı olarak da irdelenecek olursa, bunların bile faiz konusuyla doğrudan bir bağlantı kurmadığı, borç alan kimsenin ödemeye yeterli olup olmadığına bakılmaksızın, dost mu düşman mı diye de düşünmeksizin, borç verilmesinde hiç bir endişe taşınmaması gerektiği öğüt verilmektedir (Noonan, 1957: 143). Bu ifadeden çıkan sonuç, hiç bir şey ummaksızın ve kim olduğuna da bakılmaksızın borç verin öğüdü olmaktadır. Aşağıdaki ifade hariç tutulacak olursa, Yeni Ahit'te faiz alınmasını yasaklayan tek bir metine bile rastlanılmamaktadır.

"İnsanlar eylemlerini, her hangi bir maddi karşılık beklentisiyle değil, Tanrı sevgisiyle ve Tanrı'ya olan bu bağlılığın göstergesi haline gelmiş komşu sevgisiyle yerine getirmek zorundadır. Tanrı sevgisiyle davranmak, komşu sevgisi üzerinde olmak, çok önemli bir konu haline gelmiş bulunan borçlarla ilgili verilen fiili emrin veya öğüdün, içeriğini de oluşturmaktadır. Tanrı sevgisinin görünen bir karinesi haline getirilen komşu sevgisi doğru olarak yorumlanacak olursa; borcun faizinden olduğu kadar anaparasından da vazgeçmiş olmanın kaçınılmazlığı sonucuna varılır. Aquinas, bu iki ifadeyle

ilgili olarak, anaparanın verilmesinin gerekli olduğunu, emrin esas konusunu oluşturan faizin alınmasından sakınılmasının şart olduğunu düşünmektedir” (Blaug, 1991: 162).

Hıristiyanlığın ilk on iki asrı içinde faiz öğretisi, Hıristiyan din adamlarının düşünceleriyle ve ilk kilise kurullarının kararlarıyla biçimlendirilmiş olsa dahi; faizle ilgili Hıristiyanlık öğretisi, Aquinas ve taraftarlarının faiz konusunu ayrıntılı olarak irdeledikleri araştırmalarından geliştirilmiştir. Diğer milletlerden olup da Hıristiyanlığa geçmiş olanlar üzerinde şart koşulan gerekli emirler arasında, Kudüs Kurulu tarafından faizi yasaklayan bir öğüdün olmadığı; *'bunun için, reyim, uluslardan Tanrı'ya dönenleri sıkmamaktır; çünkü Ruhülkudüs'e ve bize iyi göründü ki, icap eden şu şeylerden daha fazla üzerinize yük koymayalım: putlara kurban edilen şeylerden, kandan ve boğulmuş olandan, zinadan çekinin'* (Cleary, 1914: 57), ifadesinden de anlaşılmaktadır. Buradan da açıkça anlaşılmaktadır ki, borçlarda faiz alınıp verilmesi, havariler tarafından yasa dışı olarak görülmemiştir. Soru-cevap usulüyle din eğitimi verdiği kitabında, Ddache, özel olarak faiz konusunu ilgilennemiş olsa dahi, ödeme gücü olmayan fakirden borçların geri alınmasında baskı kurulmasını, kesin bir şekilde yasaklamakta ve lanetlemektedir (Cleary, 1914: 63). Ancak aynı tutum, ödeme olanağı olduğu halde vermeyen zengin için geçerli değildir. Bu kitabında, borç alan ve veren aynı kelimeyle *'katılmıcalar'* olarak adlandırılmış, kardeşler arasındaki borçlanmalarda faizi uygun bulmadığı sınırlar içinde bir tanım getirilmiş; her ne şekilde olursa olsun faizin adalete karşı olmasa dahi, merhamet ve yardımseverliğe karşı işlenmiş bir günah olduğunda ısrar edilmiştir.

Hıristiyan din adamları, faize karşı olan tutumlarını giderek katılaştırmışlar ve verilen borçtan fazlasının alınmasını tümüyle günah olarak görmüşlerdir.

“İlk Hıristiyan din adamlarından Tertullian, faiz alınmasının günah olduğunu, açıkça bildirmiştir. Hıristiyanların borç işlemlerinden dolayı faiz almalarını, Luka 6.34-35 ifadesine* dayanarak açıkça hatalı olduğunu yorumlamış; ancak, verilen borcun anaparasını geri almayı ummanın aleyhinde her hangi bir öğütte bulunmamıştır. Diğer taraftan, aynı asırda düşüncelerini açıklayan Cyprian, ruhban sınıfının faizcilik işiyle ilgilenmesini, etkili sözleriyle ve gayretli bir şekilde karşı çıkmasıyla kınama yoluna gitmiş; ancak, faiz alınması fikrini özel olarak irdelemiştir” (Noonan, 1957: 175).

---

* “Abanızı alandan mintanınızı da esirgemeyin. Sizden bir şey dileyen herkese verin, malınızı alandan onu geri istemeyin. İnsanların size nasıl davranmasını istiyorsanız, siz de onlara öyle davranın. Size iyilik yapanlara iyilik yaparsanız, bu size ne övgü kazandırır? Günahkârlar bile böyle yapar. Verdiğiniz geri almak umudunda olduğunuz kişilere ödünç verirsiniz, bu size ne övgü kazandırır? Günahkârlar bile verdikleri kadarını geri almak koşuluyla günahkârlara ödünç verirler. Ama siz düşmanlarınızı sevin, iyilik yapın, hiç bir karşılık beklemeden ödünç verin. Alacağımız ödül büyük olacak, en yüce Olan'ın oğulları olacaksınız. Çünkü O, nankör ve kötü kişilere karşı iyi yüreklidir. Babanız merhametli olduğu gibi, siz de merhametli olun.” (Luka 6: 34)

Bu nedenle, havarilerin etkinliklerinden kilise babalarına kadar geçen dönem içinde, Hıristiyanlığın, faiz alınmasına karşı yasaklayıcı bir tutum geliştirilmemiş olması, çok dikkat çekicidir. Ancak, 305 ya da 306 yılında düzenlendiği sanılan Elvira Kurulunda, faizi kesin olarak yasaklayan bir emrin yasa halinde geçmesiyle, tefeciliğe karşı çok önemli bir adım da atılmış oldu (Noonan 1957; 239). Gratian tarafından önerilen bu resmi emir, yalnızca ruhban sınıfının faizle borç alıp vermesinin yasaklanmasıyla sınırlı görülmüş olmasına karşın; aynı emir, ruhban sınıfından olan ve olmayan herkesi kapsamak üzere Mensi tarafından düzenlenerek önerilmiş ve yasa olarak geçmiştir.

“Ruhban sınıfından hiç bir kimseye, faiz alırken rastlanılmayacaktır ifadesini, böyle birini rezil edip lanetleyelim, kiliseden de aforoz edelim’ tutumu takip etmektedir. Eğer, ruhban sınıfından gelmeyen birinin tefecilik yapmakta olduğu kanıtlanırsa, bir daha faiz almaktan sakınacağına dair söz vermişse, gerçekten de bu eğiliminden vazgeçmiş olduğu görülmekteyse, başlanmasına izin verelim, denilmektedir. Yok, eğer, uyarılmasına rağmen, hala bu günahkâr davranışını devam ettiriyorsa, artık o da aforoz edilmeye layık olmuştur. Bu gibi emirlerin yasallaştığı Elvira Kurulu, daha sonraki yasalara bir model oluşturması bakımından çok önemli sonuçları olmuştur. Ancak, sekizinci asra gelinceye kadar, ruhban sınıfından gelmeyen kimseler üzerinde tam bir denetim kurularak borçlanmada faiz alış verişinin yasaklanmış olduğunu söylemek, aşırı derecede şüphe taşıyan bir ifade olur” (Cleary, 1914: 72).

Ruhban sınıfından gelen bir kimsenin, halktan birine verdiği borçtan dolayı faiz olmasının kınanmış olmasına ve Hıristiyan öğretisinin özüne aykırı bulunmasına rağmen; Nice Kurulunda halk arasında faiz alış verişini yasaklayan emre zorunlu olarak uyulduğu, tefeciliğe hiç bir yerde rastlanılmadığı fikri savunulmuştur. İlk kilise yazarlarının olduğu kadar Hıristiyanlığın ilk yasa gücündeki kararlarında belirtilen ifadelerin büyük bir çoğunluğu, yalnızca ruhban sınıfının faiz alıp vermesini yasaklar niteliktedir. Ancak, o günlerde, Hıristiyan olup da ruhban sınıfından gelmeyen kimselerin, Didache ve Tertullian’dan, faizin yasak olduğunu duydukları halde tövbe etmeksizin devam etmeleri halinde dinden çıkarılacaklarını bildiren gerekli belgelere ulaşılmaktadır (Noonan, 1957: 136). Hıristiyan kiliselerinin birleşmesini isteyen Nice Kurulu, faiz alıp vermenin, ruhban sınıfından gelmeyen kimseler için de yasa dışı olduğunu ön görmüş; kilise örgütünün cezalandırma yetkisine haklılık kazandıracak ölçüde öğretisel ön kabullerini deva ettirmede pek yeterli olamamıştır. Cyprian ve Alexandria’ya ait ifadelerin pek çok yönüyle belirsizlik taşıması bir yana, faizcilikle üstlenilen yükümlülüklerin doğasına karşı bir yorumda bulunulmamıştır. Tanrı sözüne itaat, adalet ve merhamet gibi yükümlülüklerin faizcilik yüzünden zarar gördüğünden bu ifadelerde hiç söz edilmemiştir. Faiz yasağıyla, evrensel boyutta ilgilenilmiştir. Faizcilik işlemleriyle evrensel kapsamda ilgilenen kilise babaları da, borç alıp vermeyi zorunlu gördükleri halde, bunun Hıristiyanlığın merhamet ve hayırseverlik duygularıyla uyumlu olduğunu, borç vermenin ödül ve karşılık bekleyen bir anlayışı gerektirdiğini öne sürmüşler; borçlanmada mali spekülasyonlara girerek

yapılan ince hesaplarla faiz alınmasını tamamıyla haksız ve adalete aykırı bulmuşlardır (Noonan, 1957: 252).

Avrupa'da dördüncü asrın ortalarından itibaren yeni bir dönem de açılmaya başlamıştır. Bu dönem de çok sık bir şekilde topluluk önünde konuşma yoluyla açıklama ve uyarılarda bulunulmuş, düşünsel yorumlara girilmiş, dinin özüne uygun davranışların yerine getirilmesinde ısrar edilmiş, tanımlamalardaki hayal gücünün etkisi daha da yoğunlaştırılmıştır. Basil'in, 'On Dördüncü Mezmur'un Yorum Vaizi' isimli kitabındaki faiz karşıtı uyarıları; Gregory ve Ambrose tarafından da tekrarlanmıştır. Özellikle de, '*bozuldular, mekruh işler yaptılar; hepsi saptılar, birlikte murdar oldular, iyilik eden yok, bir kişi bile yok; hakirin öğüdünü hor görürsünüz, fakat onun sığındığı Rab'dir*' (Cleary, 1914: 75) ifadeler Basil, Gregory ve Ambrose tarafından, fakir borçlunun içinde bulunduğu korkunç durumun betimlenmesi için kullanılmış; borcundan dolayı alacaklısı tarafından devamlı olarak rahatsız edilen bu çaresiz fakir kimselerin düştükleri derin üzüntüler ile sıkıntılar sürekli gündeme getirilmiştir. Canına kıyıncaya veya çocuklarını köle olarak satıncaya kadar sürdürülen rahatsız edici bu baskılarla; faizin, kardeşlik duygusunu ve merhametlilik özverisini yok etmiş olduğu vurgulanmak istenmiştir. Bundan dolayı faiz, hayırseverliğe ve merhamete aykırı gelen bir günah olarak, kilise babaları tarafından kınanmıştır. Luka'da alınan (6: 35) ifadesi üzerinde ısrarla durularak, anaparanın ödenmesi gerektiği öğüdü verilirken, bunu aşan her ödemenin tefecilik olduğu emri sürekli yinelenmiştir. Ancak yine de, faizin başlı başına bir günahın içeriğini oluşturmuş olduğu fikri açıklıkla ifade edilmemiş, sadece, adalete ve merhamete aykırı olduğundan söz edilmiştir. Parayı değişimin bir örtüsü olarak görerek, verimsiz olduğu anlayışıyla parayı değerlendiren kilise babaları, adalete ve merhamete aykırı buldukları faizin, zengin borçlulardan alınmasına pek karşı çıkmamışlardır. Paranın doğal verimsizliği nedeniyle, hiç bir zümreleştirmeye girişmeksizin, zengin borçlulardan faizin alınabileceği önerilmiştir (Cleary, 1914: 78). Diğer taraftan, faizin yasallığı lehindeki ifadelere, ilk kilise öncülerinin sözlerinde tesadüf edilmekte; faize izin veren sivil yasaların da, ilk piskoposlar tarafından benimsenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Sivil hukukta, faiz üzerinde hiç bir baskıya yeltenilmemiş, yalnızca, faiz oranlarının belirli sınırlar içinde tutulmasına yönelinmiştir. Bundan dolayı ilk kilise öncülerinin faizle ilgili düşünceleri, bütünüyle yeterli olmayan ve ikna edici de gözükmeyen bir içeriğe sahiptir. İlk kilise öncülerinin yazılarında, tefeciliğin açıkça kınanmış olmasına rağmen, bunun bir gaddarlık olduğu ve apaçık bir şekilde günah sayılacağı açıklanmış, ayrıca adalete aykırılığından da söz edilmiştir. Faiz alış verişiyle ilgili öğretisel açıklamalarda sekizinci ve dokuzuncu asırlarda çok önemli ilerlemeler gerçekleşmişse de; konuyla ilgili felsefi yorumlamada hiç bir gelişme kat edilmemiştir. Kilise Kurulu tarafından 789 yılında çıkarılan bir yasa ile faizin her türü ve her oranı bütünüyle yasaklanmış; 813 yılında çıkarılan bir yasa ile yalnızca ruhban sınıfının değil halktan her hangi birinin dahi faizi talep etmesi, kesinlikle yasaklanmıştır. Yine 825 yılında, faizi baskı altında tutarak sindirmede

piskoposlara soyluların yardım etmesi emredilmiş; 850 yılında da, alınan bütün faizlerin geri sahiplerine iade edilmesi koşulu getirilmiştir (Noonan, 1957: 264).

ORTAÇAĞDA FAİZ YASAĞI

Avrupa’da onuncu ve on birinci asırlar faiz yasağıyla ilgili öğretilerde pek bir gelişme sağlanamazken; on ikinci asır, düşüncelerde yeni yorumların ortaya çıktığı bir dönem olmuştur. On ikinci asır öncesi yapılan tartışmalar, daha çok ilahiyatçılarla sınırlı kalmış olduğundan; faiz konusu ilahiyat açısından ele alınmakta, Tanrı ve kutsal kitapla bağlantılı bir şekilde irdelenmekte, çok ender olarak ekonomik düşünceler dile getirilmekteydi. Ancak, on ikinci asırdan itibaren tartışma, kademeli olarak ekonomik temel üzerinde yayılmaya başladı. Kilise babalarına, kanonistlere ve filozoflara başvurularak; o günün nizamını ilahi hukuk, doğal hukuk ve beşeri hukuk oluşturmaya başlamıştır. Faizle ilgili olarak yeni düşünsel görüşlere ve Skolâstik tutuma girişmeden önce, kilise tarafından çıkarılan yasalarla ilgili bilgi vermek gerekmektedir. Öncelikle, Ortaçağın ekonomik zihniyetini betimleyebilmek için, ikinci Lateran Kurulunun 1139 yılında yayınlamış olduğu faizciliğe karşı çok güçlü emirlerden söz etmek gerekir.

“Faizin onur kırıcı rezaletini ve tiksindirici zorbalığını kınamalıyız. Tefeciler güçlerini düzenledikleri senetlerin meşruiyetinden ve akdettikleri sözleşmelerin de hukuksal içeriğinden aldıkları için, meta alış verişini kapsamayan bütün borçlanmaların tefecilik işlemi olduğundan asla kuşku duymamalı, hepsini geçersiz kılmalıyız. Tefecilikten beslenen bu aç gözlülük ve harislik, beşeri ve ilahi hukuk tarafından yerildiği gibi, Eski ve Yeni Ahit yoluyla da men edilmektedir. Tefecilerin zorbalıklarıyla, doymak nedir bilmez harislikleriyle asla hak etmediklerini almaları, meşru kılınmadığı gibi, kilisenin tesellisinden de tamamıyla yoksun bırakılmalıdır. Hiç bir başpiskopos, piskopos, başrahip ya da rahip, bu büyük uyarıya uyarak, kesinlikle faiz almamalı ve de vermemelidir. Tam tersine, faiz alan herkes, rezil ve kepaze biri olarak bildirilmeli; pişmanlık duyguları içinde aldıklarının tamamını geri vermediği müddetçe, Hristiyan olarak defnedilmekten yoksun bırakılmalıdır” (Cleary, 1914: 81).

Aşırı derecede faize düşkünlük gösterilmesine karşı, 1179 yılındaki Lateran Kurulu, tefecilik hakkında şöyle bir emir yayınlamıştır.

“Pek çok insanın zahmet gerektiren işini terk ederek birer tefeci haline gelmesini kökünden kazıyıp engelleyebilmek için; faizin, her yerde ve her koşulda büyük bir suç olarak görülerek, etkili bir şekilde sindirilmesi gerekmektedir. Eski Ahit ve Yeni Ahit’de açıkça yasaklanmış olduğu dikkate alınarak, faiz meşru kılınırsa; tefeciliğin üretkenliğin yerine geçmesine engel olamayız. Kardeşliğin ve merhametin yok olarak harisliğin ve tamahkârlığın kol gezmesine engel olabilmek için; faiz alanları topluluğumuza kabul etmemeliyiz, günahları üzerinde öldüklerinde Hristiyan mezarlığına defin etmemeliyiz, hiç bir papaz onların erdiği sadakaları kesinlikle kabul etmemelidir. Taa ki kazandıklarının tamamından vazgeçip tefeciliği bırakıncaya kadar, kendilerinden yüz çevirmeliyiz. Benzeri şekilde, III.

Alexander, faiz konusuna çok fazla önem vermiş, faizin adalete aykırı bir günah olduğu sonucuna varmıştır. Faizin özünde adalete aykırılığın yattığını bildiren bu niteleme, faizle ilgili tarihsel bakış açısının bütünüyle değişmesine yol açmış; III. Alexander'ı bilimsel araştırmanın öncüsü haline getirmiştir. III. Alexander'dan sonra, faizin içinde haksızlığın ve zorbalığın bulunduğu düşüncesi rağbet bulmuş, kendi zamanından sonraki ilahiyatçılarla her hangi bir düşünsel anlaşmazlığa düşmesine rastlanılmamıştır” (Cleary, 1914: 87-88).

Lyon Kurulunda, 1274 yılında 10. Gregory, faize karşı çok daha katı bir tutum içine girmiştir. Hiç bir topluluk, ortaklık ya da birey, tefecilere evlerini kiraya vermemelidir; faiz alan herkes, buldukları bölgeden çıkartılmalı, bir daha geri dönmek üzere kovulmalıdır. Papazlar, bu gibi kimseleri ayinlere katılmalarına göz yumarlarsa; halktan biri de kilisenin bu kınamasına rağmen faizci kişiyle görüşmekteyse, itaatsizlik ediliyor demektir. Daha sonraki kilise kanunu, yapılan tahribatı düzeltmeyen veya verilen zararı karşılamayan bir tefecinin iradesinin tümüyle geçersiz olduğunu bildirmektedir. Tefecilikle ilgili bütün şikâyetleri, kilise örgütü tarafından oluşturulan mahkemelerde görüşülerek yargılanamayacağını açıklıkla belirtmektedir. Vienne Kurulu, 1311 yılında, tefecilik emrine verilmiş veya bu maksatla düzenlenmiş olan senedin, hiç bir yasal yükümlülük getirmeyen ve hiç bir değer de taşımayan bir belge olduğunu; tefecilik lehine oluşturulmuş bütün dünyevi yasama gücünün, her yönüyle meşruiyetini kaybetmiş bulunduğunu; tefeciliği bir günah olarak görmeyen anlayışın aykırı bir inanç olarak nitelendirildiğini, açıklıkla ilan etmiştir (Lecky, 1955: 164).

Oysa Avrupa'da on üçüncü asrın başlarına doğru, faiz konusu, zamanın ilahiyatçıları tarafından çok ciddi bir şekilde tartışılmış da değildir. William, Hales ve Albertus Magnus, Eski ve Yeni Ahit'deki bazı ifadeleri düşüncelerine temel edinerek tefeciliği açıkça günah olarak gördüklerini açıklamıştır. Tefeciliği gerçekten yeni bir temel üzerinde öğretilmiş olan Aquinas, yüz yıllar boyu düşüncesi benimsenerek etkili olmuş, günümüzde dahi kendisine hayranlık duyan ve tarafsız incelemelerde bulunan çoğu araştırmacının bir başarı kaynağı haline gelmiştir. Bu araştırmacılar içinde Lecky, *'Avrupa'da Rasyonalizmin Yükselişi ve Etkisi'* ismini taşıyan eserinde Aquinas'ın faiz ile ilgili görüşlerinin on dördüncü ve on beşinci asır ilahiyatçıları tarafından benimsenmiş olduğunu, farklı bir anlayış ve üslup içinde Aquinas'ın düşüncelerinin Ortaçağ Katolikliğinin görüşü haline geldiğini açıklamıştır.

“Borç para işleminden dolayı faiz alınması bir günah mıdır, sorusuna Aquinas, şöyle yanıt vermektedir; verilen borç para için faiz alınması, bu işlem sırasında satılan hiç bir şey olmaması nedeniyle adalete aykırıdır, fazladan yapılan her ödeme açıkça eşitsizliğe neden olmaktadır, bu da büyük haksızlıktır. Bu görüşü daha da açık bir hale getirebilmek için, belirli bazı şeylerin kullanılmalarıyla birlikte tüketilmiş olabileceğini irdelemek gerekir. Şarap içildiği zaman tüketilmiş olur, buğday yiyecek halinde kullanıldığı zaman, tüketilmiş olur. Bundan dolayı, bu gibi şeylerin kullanılmaları, eşyanın kendinden ayrılmasını gerektirmemekte; bu gibi türden şeyleri almak

için verilen borçların da, bir mülkiyet transferi gibi düşünülerek eşit miktarının geri alınmasını zorunlu kılmaktadır. Buna göre, bir insan, şarabın kullanım hakkından ayrı olarak şarabı satması veya şarabı tüketme hakkını tanımaksızın şarabı satması, apaçık bir şekilde adalete aykırı gelmekte ve günah olarak nitelendirilmektedir. Benzeri şekilde, şarap ya da buğdayını emanet olarak veya borç şeklinde verdikten sonra, verdiği fazlasını istemiş olması; ya da, bu miktarı para üzerinden değerlendirerek, kullanım fiyatını fazladan talep etmesi, tefecilik olarak nitelendirilmektedir” (Lecky, 1955: 171-172).

Tefeciliğin günah sayılmasının, paranın mal değişiminde bir örtü gibi değersiz ve verimsiz görülmesinin sonucunda, alınan ve verilen borç paranın yalnızca malların değişimi sınırında irdelenmiş olmasına dayanmaktadır. Alınan bir malın, kısa bir süre içinde dahi olsa, tesliminden sonra bozulması nedeniyle fazladan ürün alınması, bu nedenle tefecilik olarak görülmektedir. Faiz günahının kaynağı, alınıp verilen para dahi olsa; ürün değişimi anlayışı içinde düşünülerek, alınan malın kullanılarak yok edilmesi ölçüsüne göre değerlendirilmesini kapsamaktadır. Diğer taraftan, kullanıldığında tüketilemeyen bazı mallar da bulunmaktadır. Bir kimseye barınması için evini kiraya vermesiyle, bu ev, kullanım süresi sonuna gelindiğinde, yok olup bitirilmemektedir. Bu gibi mallarda devir işlemi, yine aynı anlayış çerçevesinde evin mülkiyetini bir başkasına devretmiş olsa, devralan kişi mülkiyetini elinde bulundurduğu sürece, o evin kullanım hakkına sahip olmuş olur. Bu nedenle, bir kimse, genel olarak evinin kullanım hakkını üstlendiği gibi, bir başkasına kiraya vererek bu kullanım hakkını bir süre için devredebilir. Mal değişiminde eşitliğin sağlanması temeli üzerinde değerlendirilen borçlanma işleminde, alınan para; ancak kendisine eş değerde olan bir malın tüketilmesi için veya kiralanan mülkün kullanım süresi içinde bu gayrimenkulden yararlanılması için talep edilmekte, bu uğurda harcanmaktadır. Para, bu değişime veya bir süreyle sınırlandırılan mülkten yararlanma hakkına, sadece aracılık etmektedir. Bu nedenle, para, filozofa göre, sadece ve sadece değişim maksadından ortaya çıkmış; sonuç olarak da, paranın en uygun ve en temel kullanım biçimi, tüketilmesi veya devredilmesi sınırında gerçekleşeceği için, değişimle birlikte yok olmaktadır. Bu nedenle, paranın borç vermek maksadıyla kullanılmasında fazladan ödemeyi talep etmek, gayri meşrudur, bu türden ödemeler de tefeciliktir. Bir kimse, haksız yere elde etmiş olduğu veya eşitliği gözetmeksizin edindiği bu fazladan her malı, geri sahibine iade ederek adaletsizliği ortadan kaldırmakla nasıl yükümlü kılınmışsa; tefecilik olarak görülen miktarı, yani fazladan aldığı her parayı iade ederek, haksızlığa son vermek zorundadır.

Faizi haram sayan Ortaçağ zihniyetinde, borç alıp verme, mal alım ile satımı sınırları içinde irdelenmiştir. Borçlanmada fazladan alınan paranın iade edilerek eşitliğin sağlanması zorunluluğunu bildiren bu açıklamanın en dikkat çekici temeli, borç alış ile veriş (mutuum) anlaşmasını, tıpkı bir mal alış ve satışı gibi gösterilmiş olmasıdır. Kullanılmasıyla birlikte tüketilen mallar (res fungibles) ile kullanımıyla yok edilemeyen mülkler (res non fungibles) arasında yapılmış olan ayırım, sivil hukukçularca çok iyi bilinmiş olmasına karşın; bunlardan hiç

birisi, mal alış verişini ya da kullanım hakkının devredilişini, Aquinas'ın kavradığı tarzda kesinlikle algılamamıştır (Blaug, 1991: 164). Şöyle ki, alınan borç, ürün alımında ödenilen para karşılığında sağlanılan tüketilecek mal gibi yok olacak olan bir araçtır; bu nedenle parayla borçlanma, en basit bir muhakemeye, maldaki mülkiyetin bir başkasına geçmesini sağlayan bir işlemdir. Borçlanma işleminin, malların satışı sınırında betimlenmesi durumunda; ürünlerin değiştirilmesinde uygulanan eşitlik ve adalet ilkesinin aynısının, para ile borçlanmalarda geçerli kılınacağı, gayet açıktır. Mal satışlarıyla ilgili gözetilen, değişimde adalet temelinin zorunlu kılınması anlayışı; alıcı ile satıcı arasında alınan ve satılan şeylerin eşitliğinin sağlanması mecburiyetini de beraberinde getirmiştir. Bu zorunluluk, adil fiyatın, sabit ve hiç değiştirilemez bir hale getirilmesidir.

ORTAÇAĞ FAİZ YASAĞININ TEMELİ: ADİL FİYAT MANTIĞI

Ürün değişiminde geçerli ve meşru kılınmış fiyatın, ancak ürünün değerine tamamıyla eşit olan parasal tutarıyla belirlendiği ve kişilerin isteklerine göre değişmesinin olanaksız kılındığı adil fiyat seviyesinde otoritelerce saptanması zorunluluğuna dayanan Ortaçağ zihniyeti; değişimde adalet ve eşitliğin uygulanabilmesine, fiyatların değiştirilemez kılınması koşuluna bağlanmıştır. Eğer fiyat ürünün değerine eşitse ve pazarda da bu seviyesiyle sabit kılınmışsa, o halde borç para alış verişinde ödemekle sorumlu tutulan miktarın anapara ve faiz diye ikiye ayrılmasına, borçlunun aldığı paradan daha fazlasını ödemeye yükümlü kılınmasına hiç gerek kalmayacak, bu tür işlemlerin tamamı tefecilik olarak görülerek, kınanabilecektir. Borç para alıp verme işlemi kullanılmasıyla birlikte tüketilerek yok edilen malların satışından başka bir anlamı taşımamaktadır. Bundan dolayı da, bu gibi malların alınıp satılması anlaşmasında aynı değer değiştirilmesini şart koşan adil fiyat anlayışı, borç para alıp verme işleminde de geçerli kılınmıştır. Şayet, kullanılmasıyla tüketilen bir mal satışının parayla gerçekleşmiş olduğu dikkate alınırsa, adil fiyat hesaplamasının; değere eşit kılınan para miktarının geri verilmesi koşuluna bağlanmış olduğu, kolaylıkla fark edilir.

Ortaçağ zihniyetinde, insanlar arasındaki ilişkilerde adalet, haram, haksızlık, günah gibi kavramlar ve yorumlar; tamamıyla, kişinin özel mülkiyet hakkı üzerine kurulmuştur. Bir kimsenin malının bedeli ödenmeksizin alınması, mülkünden de kira ödemesinde bulunmaksızın yararlanılması; adalete aykırı, haram ve günah olarak görüldüğü gibi; adil fiyatı aşan istemde bulunulması, borç alış verişinde faiz talep edilmesi, hep aynı anlayış temelinde günah olarak nitelendirilmiştir (Noonan, 1957: 209). Çünkü her borç alış verışı, gerçekte, mal alış verişinden başka bir anlamı taşımamaktadır. Aquinas, araştırmasındaki borç para alış verişindeki temel prensip olarak, adil fiyat üzerine kurulan mal satışındaki eşitlik anlayışını, şu ifadesiyle açık ve seçik olarak ifade etmektedir: para, ödünç olarak verilen toplam miktarından daha fazlasına kesin olarak satılamaz; bu nedenle, geri ödenilmesi gereken tutar da, alındığının fazlası olamaz. Değişimdeki üç çeşit, birbirinden farklıdır. Malların yine mallarla olan takası, yani değiş-tokuş;

malların para karşılığında verilmesi, yani satış; paranın yine parayla değiştirilmesidir. Her üçünde de alınan ile verilenin birbirine eşit olması gerektiği, gerçekte, değiştirilme maksadının hep aynı olması yüzündendir. Mal, bir diğer mal ile değiştirilmesi sırasında, ihtiyaçların karşılanması maksadı; değişimin diğer çeşitlerinden olan, malın parayla satın alınmasında veya borç alınarak sağlanan parayla malın satın alınmasında da geçerlidir. O halde, mal, yine bir başka mal ile değiştirilirken nasıl, eş değerlik temeli üzerinde kurulan adalet gözetiliyorsa; aynı anlayış, değere eşit kılınmış fiyatların adil olarak belirlenmesinde ve alınan borçlara eşit kılınan ödemelerin yapılmasında da geçerli kılınmalıdır.

Adil fiyat anlayışı üzerine kurulan faiz yasağı, gerçekte, kendisine tek bir şeyi temel almaktadır: paranın verimsizliği, asla bir değer yaratmadığı, hiç ürün veremez oluşudur.

“Para, verimsizse ve ürün yaratmıyorsa, kendi kendisini de çoğaltamıyorsa; faiz yoluyla paranın parayı doğurarak daha fazla ürüne sahip olunmasına olanak sağlamak haksızlıktır, günahdır. Günümüzde bir kimsenin Ortaçağ Katolikliğinin faiz yasağı öğretisini kavramasını güçleştiren en önemli etken; bu yorumun, tamamıyla, paranın verimsizliği saplantısı üzerine kurulu olduğunu fark etmemesinden gelmektedir. Bir an için düşünelim ki, para ürün vermemektedir ve hiç bir değer yaratmamaktadır; bu durumda, bir iş etkinliğinde kullanılmaksızın parayı değersiz görmemiz gerektiği konusunda kendimizi ikna etmemiz gerekecektir. Böyle bir anlamıyla para, bir inekten ya da bir ağaçtan, varlık özelliği bakımından tamamıyla farklıdır. Sahibinin hiç bir çabası olmaksızın, inek danalar doğurmaktadır, ağaç da kendiliğinden meyveler vermektedir. Skolâstiklerin, parayı verimsiz ve kısır görmüş olmalarının dayandığı temel, işte bu örneklerdir. Hiç bir zaman, paranın iş etkinliğinde kullanılması halinde, üretimi ve verimliliği arttırabileceğini, kullanıcısına bir kazanç sunabileceğini asla düşünmüş değillerdir. Bunun yerine, karın, iş gücünün bir karşılığı veya bir bedeli olduğunda ısrar etmişler; karı, doğrudan doğruya çalışmaya bağlamışlar; paradan paranın kazanılamayacağına kesin olarak ikna olmuşlardır. Hayvanın doğurması ve ağaçların meyve vermesi gibi, paranın kısırlığı ve verimsizliği anlayışına temel kılınan uğraşılarda; kişiye tanınan sahiplik hakkı üzerinde yetiştirme sorumluluğu ve yararlanma ayrıcalığını tanımışlar; paranın, bu işleri bir ölçüde yaratan en önemli bir etken olduğunu, asla kabul etmemişlerdir. Floransalı Antoninus, bu gerçeği apaçık bir şekilde kabul etmektedir. Para tek başına asla bir kazanç sunamaz; para, parayı doğurarak kesinlikle kendisini çoğaltmaz; ancak, para kendisini akıllıca kullanan tacirin elinde karlı olabilir” (Noonan, 1957: 211).

Parayı yalnızca değişime aracılık işlevi sınırlarında görmenin ötesinde paranın sermaye dönüştüğü dolayısıyla alınan borç paradan kazanç sağlama olanağının olduğu gerçeğini dikkate alan, parayla ilgili görüşler de ileri sürülmüştür.

“Para nedir? Sienanlı Bernardine, para, yalnızca, değişimin örtüsü ve aracısı olarak parayı ifade etmemekte; bu temel işlevinin ötesinde, bizim

sermaye diye nitelendirmiş olduğumuz üretken bir özelliğe sahip bulunmaktadır, demektir. Şayet para, yalnızca değişimin bir aracı değil; bununla birlikte, karı sunan bir uğraşıya olanak sağlıyorsa, değer korunmasını gerçek kılıyorsa; o halde para, sahip olanı tamahkâr ve günahkâr, haris ve insafsız yapmak yerine; geleceği düşünen ve tasarlayan, hesabını bilen ve eylemini kontrol altına alabilen, çalışkan ve dakik, akıl ile bilgisini karşılaştığı tüm olay ve ilişkilere uyarlayabilen bir kimse haline getirmektedir. Böyle bir kimse tarafından sahip olunan paranın, çok iyi bir şekilde kullanılmasının sonucunda; para, sermaye haline dönüşmekte, sermayeden de bir kazanç sağlanılabilmektedir. Ancak, parayı sermayeye dönüştürerek, akılcı ve ekonomik biçimde eyleminde kullanabilen bir kimsenin etkin gayretinden kar ortaya çıkmakta; bu sebeple de, kar, parayı işinde kullanabilen kimsenin gayretinin bir karşılığı haline gelmektedir. Şu halde, paranın akılcı ve ekonomik kullanılmasıyla gerçekleşen sermayenin bir getirisi niteliğindeki kar, bunu iş etkinliğinde değerlendiren girişimci kişinin emeğinin bir tür ödülü özelliğine kavuşmaktadır. O halde, karda artışı sağlayan, borçlanılan bu paranın sahibine, yani sermayedara düzenli bir gelir olarak faizi sunmak, adaletin bir gereği sayılmalıdır. O halde, Ortaçağın skolâstikleri, bir miktar paradan karın elde edilebileceğini, hiç olanaklı bulmuşlar mıydı? Kesinlikle hayır! Skolâstikler, paranın sermayeye dönüşerek kar sağlayabileceğini asla düşünmedikleri gibi, paradan para elde etme dışındaki verimli bir kullanılmasını da kesinlikle akıl etmiş değillerdi. Oysa sermayeden elde edilmekte olan bu kazanç, işgücünün paranın tamamı üzerindeki uygulanmasından kaynaklanmaktadır” (Noonan, 1957: 213).

Ortaçağ zihniyet dünyası, insanın bedensel ve zihinsel etkinliğiyle paranın sermayeye dönüşeceğini, paranın verimli ve üretken kılınarak paradan para elde edileceğini, asla dikkate almış değildir. Bu nedenle, ödünç para alan bir kimsenin, parayı sermaye haline dönüştürerek bu borçtan kazanç sağlayabileceği, asla tahmin edilememiştir. Borç verilen para, bütün diğer paralarda olduğu gibi, ürün vermeyen bir özelliğe sahip olduğu için; verimsiz ve semeresizdir, kırsırdır ve yararsızdır. Böyle olunca da, borç verilen paranın aynısının, adil fiyat esasları gereğince, geri verilmesi gerekmektedir. Oysa Ortaçağ sonrası baş gösteren ekonomik gelişme nedeniyle, borç alan kimse, aldığı parayı işinde kullanarak sermaye haline dönüştürmekte, gayretiyle verimli kılarak borcundan daha yüksek seviyede bir kar sağlamakta, borçlanmasıyla, daha da üretken kıldığı emeğinin ödülünü böylece görmektedir. Kâr, borcun kendisinden kaynaklanmadığı ve bir meyvesi olmadığı halde bu paranın etkin kullanmasının bir ödülü olmaktadır. Paranın tüketim sahasındaki mal alım ile satımı duygusunun dışına çıkıp, kişinin bedensel ve zihinsel emeğini seferber ettiği üretim sahasına aktararak sermaye haline dönüşmesiyle birlikte; kâr, alınan borcun bir ürünü olmamakta, gösterilen gayretin bir sonucu sayılmaktadır. Oysa çok sınırlı ölçüde olsa dahi, orta çağlarda alınan borçla genişletilen iş etkinliği karşılığında edinilen kardan, alacaklıya kazanç payı adı altında, önceden belirlenmiş ve garantili kılınmış, fazladan ödemedede bulunulması dahi faizcilik olarak değerlendirilmiş ve günah sayılıp yasaklanmıştır. Borç alınan miktardan çok daha fazlasının geri ödemesi, işinde daha yüksek kazanç

sağlamış olsa bile; kişinin kendi emeğinin ürününü, bir başkasına vermek olarak yorumlanmıştır. Bu şekilde, faizin zorla alınmış olması, bunu işinde kullanarak yüksek kazanç sağlayan borçlunun emeğinin sömürülmesi olarak görülmüştür.

Ortaçağ boyunca bir başkasına ait olan sermayenin kullanılmış olmasından dolayı edinilen kardan karşılığının verilmesinin dahi günah olduğu açıkça kanıtlandığı zaman, faizle ilgili tartışmanın en önemli boyutunun dikkatten kaçmış olduğu fark edildi. Ortaçağ Katolikliğinin kanonist öğretisine göre, sermaye ortaklığından veya kiralamasından, sermaye sahibi bunu işinde kullanan bir başka kişinin emeğinden menfaat sağlamaktadır. Tefecilikle ilgili kanonist öğretinin özüne göre, borç verilen paranın, borçlanan kimse tarafından işinde kullanarak, bundan bir kazanç sağlaması halinde; ulaşılan kazançtan borç veren kişiye fazladan pay verilmesi tefeciliktir, bu kar tümüyle borç alan kimsenin gayretinden kaynaklanmaktadır ve borçluya aittir (Noonan, 1957: 214). Ortaçağ zihniyeti tarafından değersiz ve anlamsız kılınan ticari etkinlikten bir kazanç sağlanması nasıl yâdsınmış ve adalete aykırı görülmüşse; borç para alış veriş de, tümüyle adil fiyat esası üzerine kurulan mal satışına göre yorumlanmıştır. Satışlarla ilgili verilen temel prensiplerin faiz konusuna uyarlanmış olması, son derece dikkat çekici bir bağlantıdır. Borçlanma bedelinin, ödünç para alan bu kimsenin borcundan sağladığı bazı özel menfaatinin olması dolayısıyla yükselmiş olması; kişinin almayı arzuladığı maldan beklediği özel yararın olması nedeniyle satış fiyatını yükseltmek istemesinin yol açacağı sonucuna benzer bir etkide bulunacaktır. Diğer taraftan, borç para veren bir kimsenin bundan zarara uğraması olasılığı, borç olarak verilen paranın çok üzerinde bir miktarın geri ödenmesine yol açabilir. Benzeri şekilde, ürün satışının her hangi bir kısmından, özel bir zarara uğrayabileceği endişesini taşırsa, bu kuralın aynısı mal satışlarına da uyarlanabilir. Böylece, Ortaçağ zihniyeti, hemen her hususta, mal satışı ile parasal borçlanmaları her yönüyle benzer kılmış, birlikte ele almış ve bütünleştirmiştir. Mal satışında ve para harcamasında, özveri eşitliği, adaletin sınanması etkinliği haline gelmiştir.

Üretilen işlerde kullanılmak üzere alınan borçlarda, paranın sermayeye dönüşmüş olduğu gözlemlenemediğinden; alınan her türlü borçlanma, adil fiyat temelinde gerçekleşen mal satışı olarak yorumlanmıştır. Daha önceden görmüş olduğumuz gibi, borç para alıp verme (mutuum), esas itibarıyla bir satış işlemi özelliğini taşıdığı için, hangi maksatla talep edilirse edilsin borcun geri ödenmesinde hiç bir şekilde ilave bir fiyat yükselmesi kabul edilmemektedir.

“Yapılabilecek her fazladan ödeme; borç veren kimse, daha fazla ürün alıcısı durumuna gelerek, bundan haksız çıkar sağlayacaktır. Skolâstik öğreti sınırları içinde kalındığında, alınan borcu akılcıca işinde kullanılmış olması nedeniyle alıcının bundan kazanç sağladığının, geri ödenmesi sırasında da paradan yoksun kalarak büyük bir sıkıntıya katlanmış olan alacaklıya kazancından pay vermesi gerektiğinin, daha kolay koşullar içinde parayı tüketmektense borç vererek gelecek için büyük çıkarlar sağlanmış olmasının uygunluğunun kabul edilmesi, her yönüyle olanaksızdır. Borç alınan paranın üretken maksatlarla da kullanabileceği ve bundan daha büyük bir kazanç

sağlanabileceği tasarımı dikkate almayan, borç alınan parayı tüketim sahası içinde sınırlı kılan bu hatalı düşünce; 1745 yılında Benedict 14 tarafından çıkarılan ve bütün Katolik piskoposlara gönderilen bir genelgeyle, başka özel maksatlarla borçlanılan parayı kullanmaya hakkı vardır, ifadesi kullanılarak, sonunda ortadan kaldırılmıştır” (Jones, 1989: 45).

Adil fiyat temelinde fiyatların sabit ve değiştirilemez kılınmış olması, alınan borcun geri ödenmesinin hiç dikkate alınmaması gerektiği sonucuna varılmıştır. Borçlanmada, geri ödeme süresinin parasal bir değeri yoktur. Alınan borcun geri ödenmesinde uğranılan gecikmeler, borçlu tarafından ödenilecek tutarın artmasına neden olmamaktadır. Çünkü gerçek süre satış zamanıdır, paranın doğası gereği hiç kimse bu değersiz şeyi elinde tutmayı istememekte, derhal ürün alımında kullanarak para üzerinde sahiplik de bu yüzden kurulamamaktadır. Sonuçta Skolâstik öğretisi, para ile borçlanma konusu üzerinde tamamıyla açık ve seçik bir hale getirilen, kavranabilir bir esasa dayalı olarak hiç belirsizlik taşımayan bir eğilime sahip olmuştur. Skolâstikler, borca alınmış veya tamamı peşin ödenmemiş bir tüketim maddesinin fiyatının yükseltilmesi ya da borç zamanında ödenmediği için borç miktarının artırılması, alınan borç paranın hiç bekletilmeksizin ihtiyaç duyulan tüketim maddelerinin satın alınmasına harcanarak elden çıkarılması nedeniyle, borcun geri ödenmesi sırasında fazladan yapılan tüm ödemeleri tefecilik olarak nitelendirmelerine rağmen; istisnai bir koşul olarak, paranın iş etkinliğinde kullanılarak paradan para kazanılması durumunda, borçlu kazanç sahibinin alacaklı fakire borcundan dolayı ödediği fazla tutarı adalete uygun görmüşler, böylece kazanç sağlayan bütün borçlanmalarda faizcilik yasallaştırmışlardır. Ödeme talebinin belirli süreyi kapsamış olması konu dışı sayılmış; geri ödemede süreden dolayı haksızca bir ödeme, mantık muhakemesince ele alınarak, bir sorun olarak görülmemiştir. İstisnai koşul varsayımına ve mantık muhakemelerine rağmen, ticari borçlanmalarda olduğu gibi üretken maksatlarla alınmış borçlarda, alınan paranın aynısının geri ödenmesi gerektiğinin üzerinde durarak, iadede verilen fazlalığı tefecilik olarak nitelendirenler yok değildir. Nitekim üretken maksatlarla alınan borçlarda verilen faize karşı hoşgörülü bir yaklaşım geliştirmek istenmişse de, bu gibi fikirler yalanlanmış ve çürütülmüştür.

SONUÇ

Hıristiyanlığın faizcilikle ilgili öğretisini dikkatle irdeleyenler; bu düşüncelerin temelini paranın verimsizliği, paranın henüz daha sermaye haline dönüşmediği, paranın tüketim malları talebi sınırları içinde borçlanıldığı ve kullanıldığı sonucuna varmaktadırlar. Kutsal kitaplarda faiz yasağının temelini, paranın para doğurmayacağı ve ürün değişiminde eşitliğin sağlanmasıyla adaletin gerçekleşeceği anlayışı oluşturmaktadır. Böyle olunca, sermaye işlevine dönüşmemiş paranın verimliliği fark edilemeyince, sermaye işlevine dönüşmemiş paranın verimliliği fark edilemeyince, sermayeden kar elde etme girişimi de tümüyle yadsınmaktan kendisini kurtaramayacaktır. Ahlaki ve dini bakış açısı içinde, borçlanmalarda istenilen fazlalığın faiz veya tefecilik olarak kınanarak

saldırılması nasıl kaçınılmaz olmuşsa, kazanılmış gelirler hakkında beslenen kuşku ve itirazlar da o ölçüde etkili olmuştur. Eğer bir kimse, faiz karşılığı verilen borçların meşruiyeti ve ahlaka uygunluğu hakkında kuşku doluyorsa; aynı yergiyi, sermayeden kar sağlanması ve araziden de rant elde edilmesi biçimlerini kaçınılmaz bir şekilde göstermesi gerekir. Faizle ilgili tutumundun doğal bir sonucu olarak, kilise, bütün çeşitleriyle kazanılmamış olan gelirleri kınamaktan geri durmamıştır. Çalışarak kazanılmamış olan her türden gelirin, Ortaçağ zihniyeti tarafından yadsınmasına ve şiddetle yerilmiş olmasına, şaşmamak gerekir.

Şayet bu para borç olarak verilmişse, parayı borç alan tarafından işletilerek değerli kılınılmaktaysa; paranın meyvesinin ödünç alanın mülkiyetinde olması gerekmektedir. Bundan dolayı da, para, işe aktarılmak üzere borç verilmiş ve borç alanın yetenek ve dehasıyla kullanılarak kâr ortaya çıkarılmışsa; bu kâr, borç alana ait olmalı, borç veren kâr üzerinde hiç bir hak iddia edememelidir. Böylelikle, Skolâstik felsefe, tamamıyla akılcı bir muhakemede bulunarak; servetin, yine servet tarafından ortaya çıkarılarak çoğaltılabileceği fikriyle her yönüyle uyuşmuş olmalarına karşın; ilave her servetin, üretilen servetin mülk sahibi tarafından artırılmış olabileceği fikrinde ısrar etmişlerdir. Paranın işe aktarılmasıyla daha yüksek kazançlara ulaşma olanağının doğabileceği Ortaçağın sonlarına doğru kilise hukukçuları tarafından fark edilmiş olsa dahi; sermaye işlevine dönüşen paranın üretkenliği veya sermayenin verimliliği konusunda hala açık bir fikre sahip olamamışlardır. Sahibi tarafından, geçici olarak kullanım hakkı devredilerek, tüketilerek yok edilemeyen mülklerden bir gelir elde etmenin adalete uygunluğu, tartışılarak benimsenmiştir. Özel mülkiyet, kazanılmamış gelirlerin adalete uygunluğuyla ilgili Skolâstik ekonomik kavramlarının tamamı için temel düşünce özelliğindedir. Sermayenin ödülse karşılığı olarak faizin ödenmesinde, kuşku duyulmamaya başlanmıştır. Burada sorun, paranın nasıl sermaye biçimine dönüştürülerek verimli kılınmasının kabul edilmesinde karşılaşılan güçlükten çıkmıştır. Bu gün, sanayi yatırımları fırsatları, geçmişe göre çok daha geniş bir sahayı kapsamakta; parasal olarak sermayenin kullanılması da, esas olarak sanayi teşebbüslerinin finansmanı için zorunlu görülmektedir. Ancak, Ortaçağlarda, böyle bir iş ortamına rastlamak tamamıyla olanaksızdır, karlı yatırım fırsatları iş etkinliğinde son derece kısıtlıdır.

Belki de sırf bu nedenden dolayı, Ortaçağ düşünürleri ve hukukçuları, paranın kime ait olduğu ve kimin tarafından üretken maksatlarla iş faaliyetinde kullanma hakkının bulunduğu, kazancın nasıl aralarında dağıtılması gerektiği gibi konuları tartışma gereğini duymamışlardır. Yine de, karın adalete uygunluğu sorununu, fiilen kullanılan paranın gördüğü işten dolayı semere vermesi gibi bir çözüme ulaştırmaya başladıklarına hiç kuşku yoktur. Ödünç alan kimsenin borçlandığı bu parayı akılcıca işinde kullanması halinde, semeresini görür ve borçlandığı paradan yüksek düzeyde kazanç sağlayabilir. Artık, kişisel gayret sonucu borçlanılan paranın akılcı kullanımı sayesinde edinilen bu gibi kazançlar hakkında pek kuşku duyulmamakla beraber, üzerinde tartışılan neredeyse bir tek konu halini almıştır; söz konusu alınan borç sayesinde kazanılan para, borç verene

mi ait olacaktır yoksa tamamı borç alanın hakkı mıdır muhakemesi yürütmektedir. Eğer borç almış olmasaydı bu yüksek kazancı elde edemezdi diye düşünülecek olursa, sağlanan bu kazançtan alacaklıya pay verilmesini haklı ve hatta zorunlu kılar, içeriğindeki bir kararın verilmesi gerekir. Bu hararetli tartışmalarda, borç alıp verme sözleşmesinin gerçek doğasını oluşturan, parayı kullanan kişinin borçlandığı süre içinde, bu parayı kendi mülkiyetine geçirmesi sonucunda kayba uğraması ya da kazanç elde etmesi nedenine göre, borç alanın sağladığı kazancın tamamının kendi hakkı olduğu karara varılmıştır. Bundan dolayı, paranın, sahibine kazanç sağlamakta olduğundan asla kuşku duyulmamıştır. Tüketilerek yok edilemez mallar ile para arasında var olan tek farklılık, yatırım mallarında mülkiyetinden ayrılmış bir halde başkasının kullanımına bırakırken; parada, böyle bir durum söz konusu olamamasıdır. Alınan borcun tüketim maddelerinde mi kullanıldığı, yoksa kazanç maksadıyla sermayeye dönüştürülerek ekonomik teşebbüsün faaliyetlerini mi geliştirdiği konusu, Avrupa'da irdelenmeye başlanmıştır. Kendisinin veya ailesinin geçimini karşılamak maksadıyla fakire verilen borçtan alınan faiz yerilerek önlenmeye çalışılmış; işini genişletmek ve karlı iş fırsatlarını değerlendirerek daha yüksek kazançları elde etmek hedefindeki zengine verilen borç dolayısıyla alınan faiz de, yalnızca hoşgörüsüyle karşılanmamış, bundan daha çok zorunlu görülmüştür. Böylece, geri ödemedeki alınan her fazladan ödeme tefecilik olarak görülerek yasaklanmamış; borcu alan kimsenin zengin ya da fakir oluşu, bu parayı kullanım maksadı önem taşıyarak, iş etkinliğinde değerlendirilen borçlanılan paradan çıkarılan kazanç üzerinde alacaklının da bir hakkı olduğu ve ödenilecek faizin meşru bulunduğu görüşü tamamıyla haklılık kazanmıştır.

KAYNAKÇA

- Aristo (2002). *Politika*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Blaug, M. (1991). *St. Thomas Aquinas (1225-1274)*. New York: E. Elgar.
- Cleary, P. (1914). *The church and usury: an essay on historical and theological aspects of money-lending*. Dublin: M H Gill.
- Dempsey, B. W. (1948). *Interest and usury*. London: D. Dobson.
- Jones, N. L. (1989). *God and moneylender*. New York: B. Blackwell.
- KMŞ (2004). *Kutsal kitap eski ve yeni antlaşma*. İstanbul: Kitab-ı Mukaddes.
- Langholm, O. D. (1984). *The Aristotelian analysis of usury*. New York: Columbia University Press.
- Lecky, W. E. H. (1955). *History of the rise and influence of the rationalism in Europe*. New York: G. Braziller.
- Noonan, J. T. (1957). *The scholastic analysis of usury*. Cambridge: Harvard University Press.

Parks, T. (2005). *Medici money: banking, metaphysics and art in fifteenth century Florance*. New York: W.W.Norton.

Wilson, T. (1963). *A discourse upon usury*. New York: M Kelley.